

КЛАСТЕРНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ

В сучасних тенденціях психолого-педагогічної підготовки студентів неабиякі можливості відкриває використання психологічних програм в установах вищої освіти. У цьому зв'язку особливо перспективними є так звані інтерактивні групи, в основі яких лежить синтез елементів різних видів психотерапії: гештальттерапії, психодрами, трансактного аналізу, спрямованого уявлення й усвідомлення цінностей та ціннісних орієнтацій. Вони базуються на основі гуманістичної психології, проведення їх неможливе без атмосфери взаємної довіри, розкріпаченості та відкритості. Такі групи допомагають студентам-учасникам вчитися спілкування й співробітництва в живій взаємодії один з одним та сприяють всебічному розвитку їхньої особистості. Саме тому такий підхід до навчання допомагає ставитися до людини як цілісної істоти, задіяти її інтелект і емоції, тіло й душу, свідоме й несвідоме.

Згідно з гуманістичним підходом (К.Роджерс, Г.Оллпорт, А.Маслоу, Е.Фромм, В.Франкл, Д. Леонт'єв, Ф. Василюк та ін.), головною ознакою розвиненої особистості, складовою її ядра, виступають ціннісні орієнтації. Система розвинених ціннісних орієнтацій на ґрунті цінностей утворює вісь свідомості людини, яка визначає рівень сталості та послідовності її дій і вчинків, спрямованості потреб та інтересів. Вони дозволяють відрізнити позитивне від негативного як у її внутрішньому, так і в зовнішньому світі, тобто є основою розв'язання проблеми вибору.

Ціннісні орієнтації виявляються визначальним фактором у мотивації здобуття знань і навиків, які включені в програму. Вони тісно пов'язані з такими аспектами навчання, як почуття студентів, їх самооцінка, розвиток їх особистості, готовність до професійної діяльності. Ціннісні орієнтації, що відповідають суб'єктивному моральному досвіду людини, виступають опорою для пізнання і побудови себе.

Тому в даній статті ставиться за мету висвітлити результати експериментального дослідження розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді в процесі психологічного тренінгу.

Програма тренінгу [3: 615-618] передбачає створення педагогом умов для зміни мовних стратегій студентів. В ідеалі – це сприяння переходу негативних ціннісних орієнтацій (установок) у позитивні, завдяки чому можлива ціннісна переорієнтація свідомості й поведінки. Але механізм переходу достатньо складний. Як правило, на Заході цією проблемою займаються спеціалісти із психотренінгу. Спроби вітчизняних спеціалістів в цій галузі, що автоматично переносять досвід переробки ціннісних рядів, характерних для євро-американського менталітету на вітчизняний ґрунт, поки що залишають бажати кращого.

Тому ми взяли на себе сміливість ознайомити майбутніх інженерів-педагогів та спеціалістів з методичному організації із загальними основами методики NLP. Вона розроблена як гуманістичний варіант нейрон-лінгвістичного програмування (NLP) Р. Бендлер [1] і Дж.Гріндер з використанням елементів ненасильницької комунікації американського психолога Маршалла Розенберга та практичного курсу психології "40 вправ тренінгу NLP" Роя Джонсона [2]. На відміну від програм NLP, зорієнтованих на швидку зміну особистостей з психічними складнос-

тями і порушеннями, запропонована техніка дії спрямована не на вплив через несвідоме, а на поступовий (достатньо повільний) процес осмисленого усвідомлення особистісних цінностей. Сенс програми полягає в наступному.

Кожному студенту необхідно володіти двома видами знань про себе: знанням-описом і знанням – регулятором діяльності. Перше – результат застосування діагностики, що дозволяє отримати широкий спектр знань про особистість студента й ознайомити його з ним. Отримання таких знань про себе дозволяє порівняти себе з іншими, сформулювати питання, спрямовані на подальше самопізнання, отримати пояснення певних фактів власної поведінки.

Другий рід знань – здобувається шляхом аналізу тієї діяльності, якою студенти управляють. В ході цього аналізу відбувається усвідомлення прихованих до нього психічних побудов, що управляють поведінкою. Набуття такого роду знань (усвідомлення себе) дозволяє цілеспрямовано скоректувати уявлення студента про світ і за рахунок цього, а не за рахунок зовнішнього впливу, змінити свою поведінку. По суті – це самоконтроль, якому студента навчили шляхом педагогічної підтримки.

NLP являє собою моделюючий процес і набір інструментів для того, щоб активізувалися психологічні механізми розвитку і змін. Вважається, що воно допомагає досягнути ресурсного стану, завдяки якому з'являється здатність отримати необхідні результати. NLP дозволяє впливати на стан, відкриваючи нові моделі поведінки. Його визначають як "набір технічних прийомів, моделей та стратегій, що допомагають успішній комунікації, зростанню, зміні особистості і навчанню" [4, 14]. Використання прийомів NLP має на меті встановити рапорт (центральне поняття для даної методики), тобто гармонійні взаємини між учасниками спілкування і взаємодію таких стосунків, які дають змогу програмувати найсприятливіші для спілкування і взаємодії реакції учасників на мовлення або вчинки кожного з них, забезпечують повне взаєморозуміння, взаємосимпатію, допомагають уникати або швидко корегувати будь-які суперечності й несприятливі ситуації у спілкуванні.

В педагогічній практиці його використовують як засіб встановлення зв'язку між викладачем і студентами, тобто як засіб гармонізації взаємин, мети, намірів, уявлень, думок усіх учасників навчального процесу.

В практичному курсі програми було використано чотири вправи, спрямованих на з'ясування ієрархії ціннісних орієнтацій і вплив на їх розвиток. Вправи складені з урахуванням різноманітних стилів навчання. Спочатку тренер презентує їх принципи за допомогою пам'яток і демонструє навички з тією метою, щоб учасники бачили і чули, ще до того, як самі попрацюють в цьому. Більшість вправ виконується в групах з трьох студентів. Третій учасник у групі, зазвичай, виступав ведучим. Він спостерігав за ходом роботи в групі, підтримував двох інших учасників і керував виконанням вправи. Спостереження виступає важливою частиною навчання і допомагає розвивати навички спостереження і слухання.

Завдання тренера полягало в контролі за кожною групою і втручанні, якщо група збивалася з визначеного на початку курсу. Цього легко досягнути, якщо всі гру-

пи, що виконують вправу, працюють в одній і тій же кімнаті за умови достатнього місця, щоб не заважати один одному. При цьому рекомендується, щоб маленькі групи виконували вправу, не використовуючи столів.

Після практичного заняття проводилася оглядова дискусія, яка сприяла рефлексії. За деяких умов важливо також давати час на самостійну рефлексію. Спостереження за демонстрацією, виконання вправ і огляд його у формі дискусії – все це дозволяє зробити більш різноманітну методику розвитку ціннісних орієнтацій.

Перша вправа дозволяє з'ясувати ієрархію цінностей учасників, а друга – виявити їх ціннісні орієнтації, третя – має мету сформувати вміння використовувати ціннісні орієнтації особистості в ділових стосунках чи вирішенні проблемної ситуації, а четверта – дозволяє навчити учасників упізнавати ціннісні орієнтації інших людей за допомогою невербальних засобів.

Всі чотири вправи передбачають склад до 12 студентів-учасників з одним тренером, ідеальний розмір групи – 3 учасника (допускається максимальний – 4 і мінімальний – 2 учасника), що працюють в одній аудиторії. Передбачено хронометраж, в якому вступ займає 10 хвилин, вправа – 30 хвилин, огляд (з метою рефлексії учасників) – 15 хвилин і всього 55 хвилин одного етапу розвиваючого експерименту.

У вступі тренер ставить мету тренінгу, тобто чого студенти-учасники можуть досягнути в результаті виконання вправ і забезпечує необхідними ресурсами.

Основу заняття складають основоположні принципи, підкріплені прикладами, які дослідник використовує у презентації вправи і метод – детальний план проведення вправи. Методичне забезпечення огляду вправи передбачає наявність питань, які задаються в оглядовій дискусії.

Матеріали, отримані в результаті експерименту, підлягали якісній та кількісній обробці, яка складала суть останнього етапу нашого дослідження.

Аналітичний етап дослідження включає аналіз емпіричних даних шляхом застосування методів вторинної статистичної обробки результатів дослідження; підведення підсумків, обґрунтування висновків та розробку на їх основі практичних рекомендацій щодо оптимізації розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Методом кластерного аналізу були оформлені у вигляді деревоподібних діаграм – дендрограм результати ієрархічних процедур кластеризації. На одній осі дендрограм зазначені номери об'єктів, на другій – відстані, за якими відбуваються об'єднання. Дендрограма відображає ієрархію структур: кожний кластер можна розглядати як елемент іншого, з більшим значення відстані (c_{jk}). Рисунок змальовує розміщення термінальних та інструментальних цінностей у межах Евклідової відстані (див. рис. 1, 2).

Вертикальна вісь дендрограми (рис. 1) має розмірність метрики в межах від 40 до 65. Горизонтальна вісь – одиниці сукупності, тобто умовно позначені цінності-засоби. У студентів, що на початку вивчення курсу “Основи психології і педагогіки” виконали методику ціннісних орієнтацій М.Рокіча [5; 6], виявилися наступні результати кластерного аналізу цінностей-засобів.

У межах інструментальних цінностей до впливу тренінгу об'єднання в кластери відбулося навколо двох пар цінностей: “Ефективність у справах” і “Широта поглядів” ($c=46$) та “Міцна воля” і “Сміливість у відстоюванні своєї думки” ($c=54$), що знаходяться на найменшій відстані одна від одної (рис. 1). Навколо них ієрархію утворили такі цінності-засоби як “Терпимість” ($c=56$) і “Самоконтроль” ($c=59$), що ієрархічно пов'язують даний кластер з наступним. В другому – об'єднання відбулося навколо таких пар: “Вихованість” і “Акуратність” ($c=45$), “Освіченість” і “Життєрадісність” ($c=52$) та “Старанність” і “Відповідальність” ($c=55$) завершує “Чесність” з рівнем зв'язку $c=57$. Об'єднання в третьому кластері відбулися навколо пари цінностей: “Чуйність” і “Раціоналізм” ($c=60$). З одного боку, від неї ієрархічно по висхідній підіймаються цінності “Високі запити” ($c=63$) і “Непримиримість до недоліків у себе та інших” ($c=64$), з другого – по низхідній зв'язує третій кластер з другим цінність “Незалежність” ($c=61$). Таким чином, в межах інструментальних цінностей до впливу тренінгу виділилося три кластери. Найбільш віддаленими цінностями-засобами досягнення відповідних цінностей-засобів виявилися “Непримиримість до недоліків у себе та інших”, “Високі запити” від пари цінностей “Вихованість” і “Акуратність”.

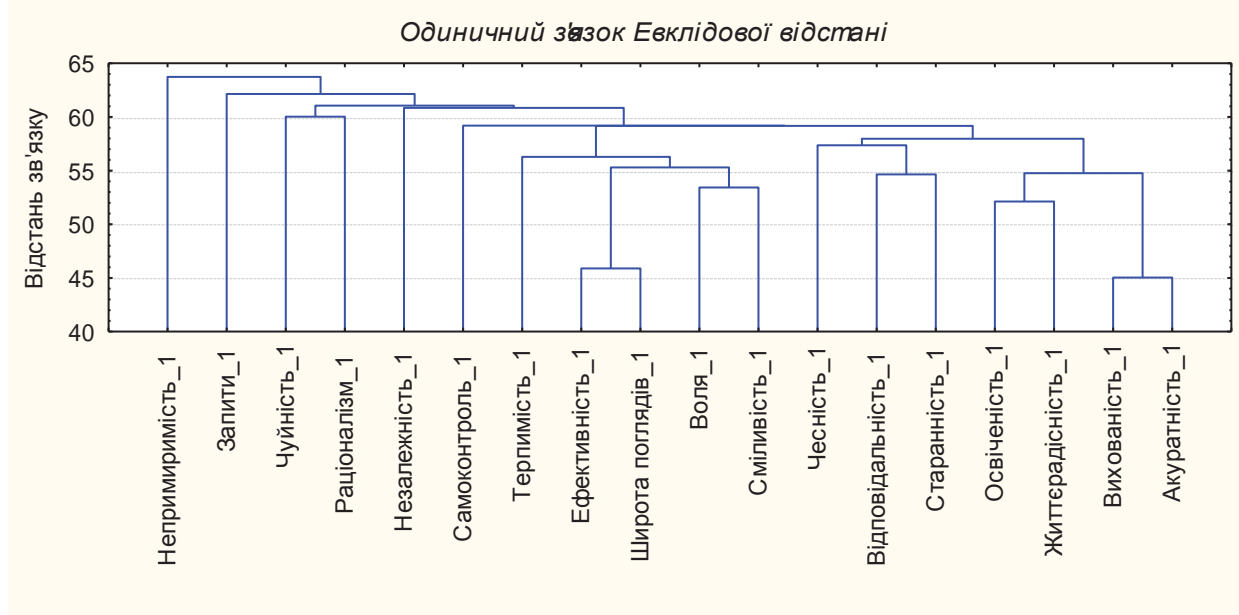

Рис. 1. Дендрограма зв'язку I-цінностей у студентів до впливу

Після участі студентів у 4-х етапному тренінгу об'єднання цінностей-засобів дещо змінилися (рис. 2). Зокрема, пару утворили “Широта поглядів” і “Терпимість” (с=46), навколо якої об'єдналися по висхідній цінності “Самоконтроль” (с=52), “Чесність” (с=55,5) і “Раціоналізм” (с=56), яка пов'язує цей кластер з наступним. Він містить в собі дещо змінену групу цінностей, що перемістилися на відстань зв'язку. Пару тепер утворили “Чуйність” і “Непримиримість з власними недоліками та недоліками інших” (с=52), ієрархію з якою утворює цінність “Високі запити” (с=54), що в свою чергу зв'язує цей кластер із вищезгаданим. Наступне об'єднання відбулося навколо пари “Міцна воля” і “Сміливість” (с=52), з одного боку від якої “Жит-

терадісність” (с=51), що пов'язує її з четвертим кластером, а з іншого – “Незалежність” (с=54) і “Ефективність у справах” (с=54). Остання займає проміжне положення між цим і першим кластерами. Четвертий кластер містить пару “Відповідальність” і “Освіченість” (с=48) та пару – “Вихованість” і “Акуратність” (с=34), між якими проміжне положення займає “Старанність” (с=49).

Найбільш віддаленими у студентів після участі у розвивальному експерименті виявилися пари цінностей-засобів “Чуйність” і “Непримиримість до недоліків у себе та інших”, що доповнюється цінністю “Високі запити” та “Вихованість” і “Акуратність”, яка в свою чергу доповнюється цінністю “Старанність”.

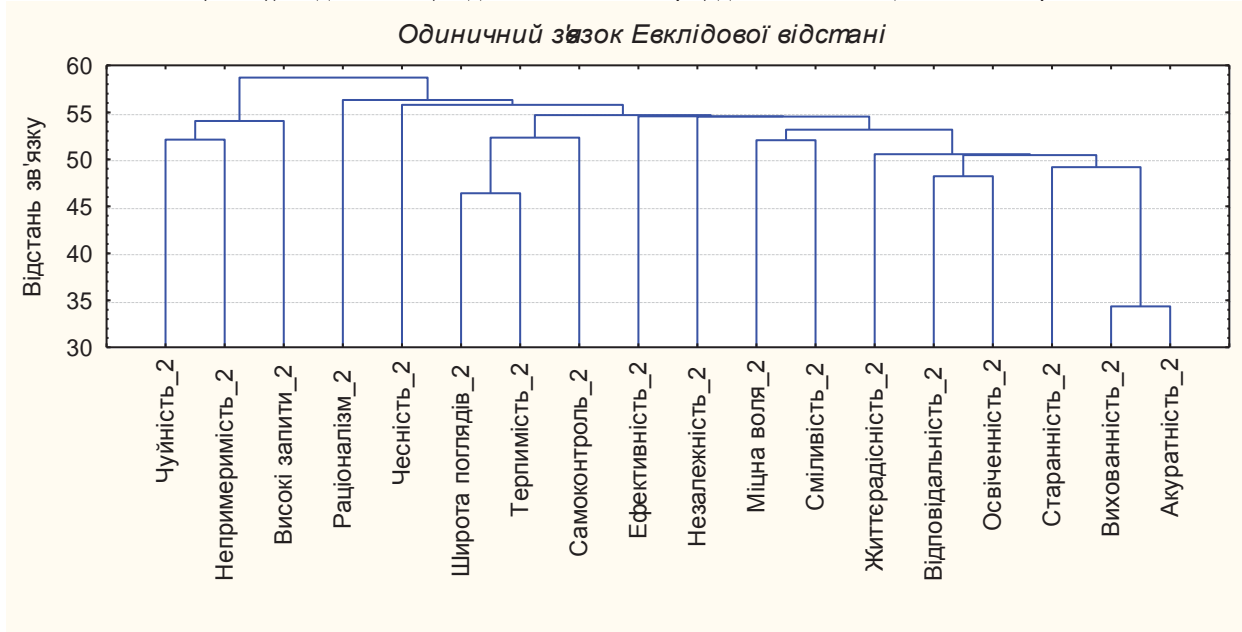

Рис. 2. Дендрограма зв'язку І-цінностей у студентів після впливу

Таким чином, на основі групування ціннісних орієнтацій студентів, вдалося, по-перше, встановити ієрархічну залежність рівня їх зв'язку, тобто вивести структуру ціннісних орієнтацій студентської молоді до і після розвивального експерименту; по-друге, – підтвердити вплив певних психологічних механізмів на розвиток ціннісних орієнтацій у студентів в процесі тренінгу, а саме в процесі тренінгу посилюється вплив соціально-психологічних і активізуються внутрішньо-особистісні чинники розвитку ціннісних орієнтацій студентів (достовірними виявилися вісім показників І-цінностей). Особливо суттєві зміни рангів відбулися в ціннісній орієнтації студентів на “Освіченість” і “Чуйність”, як наслідок того, що в процесі тренінгу ці цінності максимально конкретизувалися через вимоги до суб'єкта управлінської діяльності.

Застосування методики, в основі якої – принципи, розроблені Маршалом Розенбергом та Р.Бендлер і Дж.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бендлер Р. Магія в действии. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 192 с.
2. Джонсон Р. 40 упражнених тренінга НЛП. – М.: Издательство «КСП+», 2001. – 384 с.
3. Романюк Л. Методологічні установки і ціннісні орієнтації в технології навчання і виховання студентів // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія,

Гріндер психологічної програми, дозволило суб'єктам навчально-виховного процесу змінити на краще стиль взаємин, увести могутній елемент самоконтролю в ці стосунки. Засвоївши особливу мову, можливим стає не тільки розмовляти по-іншому, але й бачити події в іншому світлі, інакше розуміти, по-іншому реагувати (навіть внутрішньо!). Отже, зміна і засвоєння мовних стратегій, установка самоконтролю активізує психологічні механізми розвитку ціннісних орієнтацій, коли від побудови зміни в стилі спілкування відбувається зміна в стилі свідомості й поведінки, а ціннісні орієнтації допомагають студентам виробити розуміння явищ і здібностей до саморозвитку духовної сторони їх особистості.

Отже, за допомогою кластерного аналізу вдалося виконати своєрідну оцінку ефективності програми розвитку системи ціннісних орієнтацій студентів у навчальному процесі підготовки фахівця.

- теорія, досвід, проблеми // 36. наук. пр. / Редкол.: І.А.Зязюн та ін. – К.: ДОВ, 2004.–Вип. 5.–С.610-619.
4. Revell J., Norman S. In Your Hands. NLP in ELT. – London: Saffire Press, 1997. - 144 p.
 5. Rokeach M. Beliefs, Attitudes and Values. – San Francisco: Josey-Bass Co, 1972. – 214 p.
 6. Rokeach M. The nature of human values. - New York: Free Press, 1973.

Подано до редакції 8.08.05

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются статистические данные кластерного анализа результатов экспериментального исследования развития ценностных ориентаций студенческой молодежи в процессе психологического тренинга. Предложенная автором техника влияния направлена на достаточно медленный про-

цесс осмысленного осознания личностных ценностей. Дендрограмма связи ценностей-средств после влияния тренинга доводит, что программа развития ценностных ориентаций помогает студентам вырабатывать понимание явлений способностей к саморазвитию духовной стороны их личности.

SUMMARY

The article presents some statistic data of cluster analysis of the results of experimental research of development of students' value orientations in the process of psychological training. The suggested technique is aimed at a gradual process of intelligent perception of personal

values. The dendrogram of relations between students' values and means after the training proves that the program of value orientation development enables students to develop realizing the phenomena of their capacities to spiritual self development.